

Bárdosi Vilmos – Szabó Dávid

Francia-magyar kéziszótár

(Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007. XVI + 1183 old. + CD-ROM.)

Balogh Péter

Nem is olyan régen a magyar szótárhasználóknak bizony komoly gondjaik voltak a francia-magyar szótárakkal; évtizedeken keresztül ugyanis csak egyetlen használható szótár, „az Eckhardt” volt forgalomban, mivel a korábban megjelent szótárak a 70-es, illetve 80-as évekre inkább már csak filológiai értékkel bírtak. Az említett szótár újabb kiadásai során viszont hosszú időn keresztül leginkább csak a borító változott, a tartalom szinte érintetlen maradt. Így fordulhatott elő az, hogy még a 80-as évek második felében megjelent nagyszótárakban is a *supermarché* címszó után az áll, hogy „nagykapitalista világszínház”, a helyes jelentés (természetesen ’szupermarket’) pedig egyáltalán nem szerepel.

A francia szótárak tehát sok tekintetben nagyon elavulttá váltak, így a 90-es évek elejére a piacon igen nagy szükség volt már frissített szótárakra. Szerencsére a kiadók is felismerték a helyzet tarthatatlanságát, és több szótárprojekt is elindult: a szegedi Grimm Kiadó megjelentetett egy teljesen új kéziszótár-párt, amelynek francia-magyar kötete Szegeden készült (Pálffy Miklós 1999. *Francia-magyar kéziszótár*. Szeged: Grimm Kiadó), a magyar-francia kötet pedig Párizsban, a Paris 3 egyetemen működő Centre Interuniversitaire d’Etudes Hongroises-ban (Jean Perrot 2000. *Magyar-francia kéziszótár*. Szeged: Grimm Kiadó). Azóta mindkettő több kiadásban is megjelent. Ezzel párhuzamosan az Akadémiai Kiadó is nekilátott az Eckhardt-féle nagyszótár frissítésének, népes szerkesztőgárdával (Eckhardt Sándor – Oláh Tibor 1999. *Francia-magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó és Eckhardt Sándor – Konrád Miklós 1999. *Magyar-francia nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó).

Legkésőbb a kisszótár-pár frissítése készült el: *Magyar-francia kisszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004, illetve *Francia-magyar kisszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. Ezen utóbbi szótár főszerkesztője szintén Bárdosi Vilmos, az ELTE Francia Tanszékének professzora, és a szerkesztőgárda több tagjának nevét is olvashatjuk a most bemutatandó kéziszótár szerkesztői között: mindez garanciát jelent arra nézve, hogy egy kiforrott, a közös lexikográfiai munkában gyakorlatot szerzett szakemberek újabb vállalkozása eleve a siker várományosa legyen.

A szótárt kézbe véve az első szembetűnő tulajdonsága (kéziszótár vetélytársaihoz képest) a mérete. A többlet nem elsősorban az oldalszámra vagy a címszavak számára vonatkozik (51 000 ellentétben a többi kéziszótár általában 40 000 címszavas állományával), hanem az oldalak nagyságára: méretben az új szótárt a régebbi kéziszótárak és az újabb, papírborítású, egykötetes nagyszótárak közé helyezhetjük. Mindebből tehát olyan felépítés sejtethető, amely a felhasználók számára igen örömdetes: a szótár áttekinthetőbb, szel-

lősebb, mint a régebbi kiadások, a betűméret is nagyobb. A kötet előszavában a szerzők jelzik, hogy céljuk „alapvetően az élő francia nyelv, a mindennapok során használt köznyelv bemutatása és illusztrálása (...)”, ám jelzik, hogy a szótárban fontos szerepet szánnak egyes fontosabb szakkifejezéseknek is (jog, informatika, sport stb., összesen 50 szakterület).

Fontos megjegyezni azt is, hogy „mai francia” kifejezés alatt nem pusztán a Franciaországban beszélt nyelv értendő, ugyanis az egyéb francia nyelvterületekről mintegy 500 szót, illetve kifejezést is tartalmaz a szótár: a kanadai franciából több mint 300 szerepel (pl. *magasiner* ’bevásárol’, illetve az ebből képzett főnév a *magasinage* ’bevásárlás’ vagy *barbier* ’férfifodrász’ jelentésben stb.), a Belgiumban beszélt franciából 140 (pl. *mallette* ’iskolatáska’ jelentésben), illetve száznál több a svájci franciából (pl. *maturité* ’érettségi’, *C’est bœuf* ’baromság.’ stb.). A „mai” jelző esetenként a jövő irányába is mutat, mivel olyan szavakat is fellelhetünk a szótárban, amelyek még a legfrissebb kiadású francia egy nyelvű szótárakban is ritkaságnak számítanak (pl. *diplomation* ’diplomakiadás (joga)’, *turboprof* ’intercity professzor’ stb.).

A címszavak felépítése a következő: a félkövérrel szedett címszavak után (kékkel szedett címszavak használata esetén talán még látványosabb lett volna a kiemelés) API karakterekkel a kiejtést találjuk – ennek jelölése manapság minden minőségi szótár számára alapvető feladat. Ezt követi a szófaj megjelölése, a jelentések, illetve az adott szó használatbeli sajátosságainak bemutatása szemantikai blokkok formájában (amennyiben egy szó több jelentéssel bír), majd a szócikk végén az esetleges állandósult szókapcsolatok, közmondások felsorolása jól elkülönülve (közmondásból kb. 200, szólásból pedig összesen 6100 található benne, ami önmagában felér egy közepes méretű szólásszótár terjedelmével). A szemantikai blokkok sorrendjével kapcsolatban megjegyzendő, hogy számos kétnyelvű szótárban ez kissé önkényesnek tűnik, a használatnak esetenként az egész szócikket át kell böngésznie egy gyakori jelentésért is. Itt azonban a szerzők didaktikai célokat szem előtt tartva először a frissebb jelentéseket vették előre, vagyis azokat, amelyekkel a használó nagyobb valószínűséggel találkozhat: ezért tűnhet furcsának, hogy egyes címszavak után nem a „megszokott”, alapjelentésnek tekinthető megfelelőket találjuk.

A szótárban használt rövidítéseket a kötet elején egy táblázat foglalja össze, ezek jelennek meg az egyes szócikkeknél. Például a *tout*, *toute* címszó után (amelynek esetében nyilvánvalóan érvényesül az iménti didaktikai kritérium is a fontosabb alkalmazások előbbre helyezésével kapcsolatban) három kategóriát találunk, úgymint *mn* = melléknév, *nm* = névmás és *hsz* = határozószó. A *tout* negyedik lehetséges használata, az ezeknél jóval ritkább főnévi alkalmazás külön címszóban jelenik meg, *tout*²-ként. Ez annál inkább praktikus, mivel itt a szónak egy meglehetősen szokatlan alakja is előfordulhat többes számban, a *touts* (amelyet a rendhagyó főneveknél mindig megtalálunk a címszó után). A névmást jelölő rövidítés előtt olvasható az *ált* rövidítés, amelynek jelentése az összefoglaló táblázat alapján ’általában’, bár itt nyilvánvalóan *általános* értelemben szerepel (cf. általános névmás). A címszóként megadott két alakkal kapcsolatban megemlítendő, hogy a *tout* roppant szerteágazó használatának bemutatásakor egyes szótárak azt a megoldást részesítik előnyben (pl. Lexis),

amikor az egyes szófajok után következik az alakok megadása; a *tout* esetében ez különösen fontos kérdés, ugyanis a címszó alatt bemutatott három szófaj esetében a szóalakok nem egyformák, hiszen a címszóban is szereplő *toute* alak például névmásként egyáltalán nem használatos – mint ahogyan (természetesen) a főbb jelentéseket körültekintően átfogó példák között sem jelenik meg.

Szintén ide tartozik egy olyan probléma, amely gyakori téma a szótárszerkesztők körében: milyen információkat kell megadni a szótárban, és melyek azok, amelyeket a nyelvtan hivatott bemutatni? Az ilyen vitáknak általában az a végeredménye, hogy a szótár nem helyettesítheti a nyelvtant. Esetünkben azonban a szerkesztők a felhasználók javára döntöttek számos esetben, például a szóban forgó *tout* szócikk esetében is; a határozószóként használt *tout* esetében megadják azt a nyelvtani szabályt, amelynek elhanyagolása igen gyakori hibaforrás: „csak mássalhangzóval kezdődő nőnemű szó előtt egyeztetik”, amelyet talán érdemes lenne pontosítani úgy, hogy „csak mássalhangzóval kezdődő nőnemű *melléknév* előtt egyeztetik”, a ’szó’ kifejezés ugyanis túl tág-nak tűnhet.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy eltűnt néhány olyan makacs tévedés, amely évtizedeken át szinte meggyökerezett a hazai szótárakban: a *fromage blanc* magyar megfelelőjeként például végre már nem ’túró’ szerepel a szótárban, hanem egy körülírás: <tejfölös túróra hasonlító tejtermék>; olyan termékről van szó ugyanis, amely a magyarországi fogyasztók számára ismeretlen, így a körülírás a lehető legjobb megoldás. A téves megfelelő megadása ugyanis számtalanszor okozott kellemetlen meglepetést a francia szupermarketekben vásárló magyaroknak, akik a *fromage blanc* feliratú dobozt felnyitva abban a túróra nem is hasonlító, annál jóval hígabb készítményt találtak. Szintén a tejtermékeknél maradván, a *faisselle* címszónál a következő definíciót találjuk: „csepegtető tálca sajt-készítéshez”; ez pontos is, hiszen megtaláljuk pl. a Petit Robert-ben és a Lexis-ben is, mint a szó alapjelentését. Mégis jóval valószínűbb, hogy az átlagos magyar szótárhasználó számára ez a szó egy olyan tejterméket jelent majd elsősorban, amelyet szintén meg lehet vásárolni a francia üzletekben (és amely nevét valóban a készítésekor felhasznált csepegtetőről kapta) és talán annak *égouttée* nevű változata hasonlítható leginkább a mi túrónkhoz: ezt a jelentést mindenképpen érdemes lenne felvenni, a pontosság kedvéért körülírással. Közülük helyett viszont nyugodtan használható – továbbra is a tejtermékeknél maradván – a *crème fraîche* megfelelőjeként (a *crème* címszónál) a ’tejföl’ megadása, hiszen itt pontosan erről van szó (habár jelenleg az EU-szabványok szerint a hazaitól egyelőre eltérő zsírtartalommal), a ’(sűrű) tejszín’ meghatározás a magyar fogalmak szerint félrevezető lehet.

Ezen esetekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a szótárírók gyakran találkozhatnak a pontos megfelelő hiányának problémájával: mi a teendő ilyen esetben?... Talán a legjobb megoldás a megfelelő helyett körülírás alkalmazása – és ezzel is találkozunk a leggyakrabban (pl. *fromage blanc*). Egyes tárgyakra a franciák nem ugyanazt a kifejezést használják, mint a magyarok. Mindkét nyelvben használatos szó az *anorák*; a franciában ennek (pl. síeléshez használt) ’sportkabát’ jelentése van, míg a sportosabb jellegű, rövid, de elsősorban utcai kabátra a *parka* kifejezést használják, amely viszont a magyarban nem használatos – így

jobb híján a szerkesztők ezen utóbbira is az 'anorák' kifejezést javasolják, pedig talán itt is használható lenne egy körülírás.

A kulturális eredetű eltérések az élet számtalan területét érinthetik az élelmiszereken és a ruházkodáson kívül, amikor a körülírás hasznos megoldás lehet. Számos esetben a nyelv valójában rendelkezik pontos megfelelővel, amelyet azonban csak a szakemberek ismernek; ezért fontos, hogy a szótárhasználók a szótárakban megjelenő legapróbb részletekre is figyelmet fordítsanak. A magyar *kömény* (*mag*) megfelelője például a szótárakban sokáig a *cumin* volt, ahol ráadásul a szóalakok hasonlósága (a nyilvánvalóan közös etimon miatt is) megerősíteni látszott a pontos megfelelést. Márpedig a magyar ember, aki Franciaországban egy magyaros étel elkészítéséhez a *cumin* feliratú fűszert használja fel, ugyancsak meglepődik az elkészített étel ízén: a *cumin* ugyanis egy Magyarországon csak kevésbé ismert változata a köménynek, amelyet például a mexikói, illetve indiai ételekben használnak (és amelyet a szakácsok és az egzotikus ételek kedvelői jól ismernek), íze meglehetősen erőteljes, és teljesen más mint a *carvi* névvel illetett változaté, amely a mi köményünk pontos megfelelője. A szótár számára tehát fontos volt jelölni a különbséget, és ezt meg is tették: 'római kömény' szerepel a *cumin* megfelelőjeként, ahol az aprócska, jelentéktelennek tűnő jelző igen fontos különbséget takar.

Külső szemlélőként természetesen sokkal könnyebb pontatlanságokat felfedezni, mint ezrével megírni a szócikkeket: *carte vidéo* 'videokártya' (a *carte* címszónál) helyett a mindennapokban például gyakrabban használatos a *carte graphique* kifejezés; mindenképpen érdemes lenne az ilyen variánsokat is feltüntetni a következő kiadásokban, amelyek egészen bizonyosan napvilágot látnak, annál is inkább, mivel az első kiadás két hónappal a megjelenést követően gyakorlatilag elfogyott.

A szótár praktikus függelékei tovább növelik értékét a felhasználók szempontjából. Találunk például igeragozási áttekintést, amelyben a modernebb osztályozási elképzelések szerint 7 főbb típus jelenik meg az egyes igék változatainak száma szerint: egyetlen egy van a *parler* típusú szabályos igék esetében és 8 az *être* igéné, amely a legutolsó típus. A következő függelék egyes, a hétköznapi életben gyakran előforduló szituációkhoz nyújt segítséget különböző kifejezések gyűjteményével (pl. érvelés valami ellen vagy valami mellett, szerencsekívánságok, búcsúzkodó formulák, bocsánatkérés stb.). Viszonylag jelentős terjedelemben találunk a levelezéshez hasznos információkat: bevezető és záró fordulatokat, sőt, teljes mintaleveleket szép számmal (ezek egyben a levelezés formai jegyeit is bemutatják) olyan témákban, mint részvétnyilvánítás, hivatalos levél önéletrajzzal, motivációs levél munkavállaláshoz, lakcímváltozás bejelentése stb. A függelékek végén az elektronikus kommunikációhoz hasznos rövidítések, kifejezések közül ismerhetünk meg néhányat. Az sms-ekben gyakran használt jelek, rövidítések a magyarban is sokszor talányt jelentenek a beavatatlanok számára (francia példák: « *g* » 'j'ai', illetve « *mr6* » 'merci' jelentésben, a kiejtést követve), de szintén találhatunk gyakori „szakkifejezéseket” az e-mail világából (*copie cachée* 'titkos másolat', *pièce jointe* 'csatolmány' stb.).

Kuriózuma a szótárnak a néhány tucatnyi „hamis barátot” (*faux amis*) bemutató lista: itt olyan szavakat találunk, amelyek használata során különösen

gyakran tévednek a magyar anyanyelvűek. Olyan szavakról van szó, amelyek nagyon hasonló alakkal bírnak, ám jelentésük más. A magyarok számára például kézenfekvőnek tűnik, hogy a francia *gymnase* szó (hímnemű főnév) azonos a magyar gimnáziummal – pedig ez tévedés, mivel a *gymnase* jelentése tornaterem (gondoljunk csak gimnasztika szavunkra). A *collège* szó is hasonló félreértésekre adhat okot: Franciaországban ez a magyar iskolarendszerben a magyar általános iskola hatodik osztályától a magyar rendszer szerinti középiskola első osztályáig oktató intézményt jelöli, amely után a francia diákok a *lycée*-ben (a magyar gimnázium megfelelője, cf. 'liceum') folytathatják tanulmányaikat; a szó jelentése így nem 'kollégium', amit a forma sugall a magyar anyanyelvűek számára. A gyűjtemény tehát ilyen problémás szavakra hívja fel a figyelmet.

A szótárról szóló ismertetés nem lehet teljes a CD-ROM említése nélkül, amely mindenképpen komoly érv a szótár megvásárlása mellett; amennyiben ugyanis a vetélytárs szótárak mellett döntünk (elsősorban a Grimm Kiadónál megjelentekre gondolunk), a beszerzésre szánt összeget meg kell duplázni, mivel az elektronikus változat nem tartozéka a nyomtatott szótárnak, és ára nagyjából a kötet árával azonos. Esetünkben azonban a CD-hez a könyvvel együtt hozzájutunk. Az elektronikus változat szorosan illeszkedik az Akadémiai Kiadó eddigi sorozatába, minden gond nélkül telepíthető a régebbi AEK szótárprogramokra. Ennek némi hátulütője, hogy az első elektronikus szótárak megjelenése, azaz kb. 10 év óta az elektronikus szótárak kezelői felülete gyakorlatilag semmit nem fejlődött, bár a jelen szótárban a korábbiakhoz képest apróbb újításokat felfedezhetünk (pl. a szócikk végén található egy-egy link a következő és az előző címszóra, amely esetenként megkönnyíti a derivált alakok megtalálását). A szótárprogram korának megfelelően tehát elsősorban régebbi Windows változatokra van optimalizálva (a Windows 98 második kiadásától az XP-ig), bár a Kiadó igyekszik foltozni a hiányokat: a program Vistával csakis javítófájllal működik, amelyet a Kiadó honlapjáról lehet letölteni (www.akkrt.hu). Az idegen nyelvű Windowst futtató gépeken a telepítés után egy másik javítófájlt kell telepíteni, amely a dátumformátumot igazítja ki a magyar normára: ennek hiányában a program futtatása még régebbi Windows verzió esetében sem lehetséges. Tapasztalataink szerint egyáltalán nem működik a program Macintosh rendszerben, és ehhez viszont javítófájl sem érhető el; a használathoz egyetlen megoldás az, ha a (Macintosh alapú) Windows operációs rendszer rajta is van a gépen. Megjegyzendő, hogy ez a probléma Magyarországon talán kevés felhasználót érint, ám mivel kétnyelvű szótárról van szó, talán érdemes gondolni a francia anyanyelvű felhasználókra is, akik körében a Macintosh jóval elterjedtebb. Szintén az ő érdekük lenne a CD-n megjelenő információs fájlok, ismeretők idegen nyelvű bemutatása is (a legszerencsésebb természetesen a francia lenne, de az angol mindenképpen elvárható, alapvető fontosságú), illetve a Kiadó honlapján fellelhető információk idegen nyelven való közzététele: egy magyarul még éppen csak tanuló, idegen nyelvű Windows Vistával dolgozó felhasználó számára (akik remélhetőleg a szótár céközönségének részét képezik) ugyanis szinte megoldhatatlan feladat a csak magyarul megjelenő letöltések elérése, illetve telepítése. A honlap angol nyelvű változata a teljes honlapnak csak egyes részeit tartalmazza (vásárolni például lehet); amennyiben a felhasználó

eljut a „Letöltések” menüpontra, a CD használati útmutatóját (amelyet a szótárral együtt megkapunk) megtalálja PDF formátumban, de az összes többi információ, letöltés csak magyarul érhető el.

A CD-ROM alapú szótárak használatát néhányan megkérdőjelezik; olyan érveket hoznak fel ellene, mint „Soha nem kapcsolnám be a számítógépet azért, hogy egy szó jelentését megnézzem, bonyolult, lassú stb.” Valójában az elektronikus változat nagyszerű találmány, de való igaz, hogy nem arra való, amire az iménti ellenvetés irányul: egy szó megkereséséhez használata valóban túl körülményes. Egy hordozható számítógépre telepítve viszont mindig kéznél lehet akár egy egész könyvtárnyi szótár (amelyet gyakran nem áll módunkban magunkkal vinni), illetve segítségével például jóval könnyebben megtalálhatunk kontextusokat, kifejezéseket a terjedelmesebb szócikkekben belül, amelyeknek átböngészése sokszor elriasztja a felhasználót, akik mondjuk a *prendre* vagy a *faire* ige vagy a *coup* főnév esetében (főleg egy nagyszótár használatakor) inkább le is mondanak az előreláthatólag percekig tartó keresgélésről. A CD-n is olvasható egy használatot bemutató fájl, amely az elektronikus szótár egyéb előnyeire és lehetőségeire is kitér (sajnos szintén csak magyarul...).

Összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy a francia szótárak piaca Magyarországon jelentős előrelépésnek örvendhet, a nyelvtanulók számára a jó szótár hiánya többé nem lehet kifogás a megfelelő szintű nyelvtudás eléréséhez. Fontos megjegyezni, hogy a kiadvány a CD-ROM-mal együtt a boltokban is mindenki számára elérhető áron vásárolható meg, de a Kiadó már említett honlapján gyakorlatilag folyamatosan hirdetnek akciót, amelyek keretében különösen kedvezményes áron juthatunk hozzá (akár -25 % + szállítási díj). Fontos információ, hogy külföldről történő vásárlás esetén (a forintban feltüntetettnél) euróban átszámítva némileg magasabb ár jelenik meg, és a távolság függvényében a szállítási díj is tetemes lehet.